RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING UMUMINSONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI

Xulkaroy Atayeva Murod qizi
Innovatsion rivojlanish agentligi mutaxassisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23510030

Annotatsiya. *Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining umuminsoniy sifatlarini rivojlantirishning pedagogik jihatlari yoritilgan. Raqamli texnologiyalarning o‘quvchilar dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlariga ta’siri, ta’lim jarayonida raqamli resurslardan tarbiyaviy maqsadlarda foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, mehr-oqibat, halollik, adolat, mas’uliyat, bag‘rikenglik va hamdardlik kabi sifatlarni shakllantirishda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, maktab va oila hamkorligining ahamiyati ochib berilgan.*
Kalit so‘zlar: *raqamli ta’lim, raqamli muhit, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, umuminsoniy sifatlar, axloqiy tarbiya, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, raqamli resurslar, ma’naviy tarbiya, oila va maktab hamkorligi.*
Аннотация. *В статье рассматриваются педагогические аспекты развития общечеловеческих качеств у учащихся начальных классов в условиях цифровой образовательной среды. Анализируется влияние цифровых технологий на мировоззрение, нравственные представления и социальные отношения учащихся, а также возможности использования цифровых ресурсов в воспитательных целях. Особое внимание уделяется значению личностно ориентированного подхода, сотрудничества школы и семьи в формировании таких качеств, как доброта, честность, справедливость, ответственность, толерантность и сопереживание.*
Ключевые слова: *цифровое образование, цифровая среда, учащиеся начальных классов, общечеловеческие качества, нравственное воспитание, личностно ориентированный подход, цифровые ресурсы, духовно-нравственное воспитание, сотрудничество семьи и школы.*
Abstract. *This article examines the pedagogical aspects of developing universal human qualities among primary school pupils in a digital learning environment. It analyzes the influence of digital technologies on pupils’ worldviews, moral attitudes, and social relationships, as well as the possibilities of using digital resources for educational and character-building purposes. Particular attention is paid to the importance of a learner-centered approach and school-family cooperation in fostering such qualities as kindness, honesty, justice, responsibility, tolerance, and empathy.*
Keywords: *digital education, digital environment, primary school pupils, universal human qualities, moral education, learner-centered approach, digital resources, character education, school-family cooperation.*

Kirish. Zamonaviy dunyo shiddat bilan o‘zgarib bormoqda. Raqamli texnologiyalar jamiyatning deyarli barcha jabhalariga chuqur kirib borib, insonlarning axborot olish, muloqot qilish, bilim egallash va ijtimoiy munosabatlarga kirishish usullarini o‘zgartirmoqda. Ta’lim tizimi ham ushbu jarayondan chetda qolmay, raqamli vositalar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida rivojlanmoqda. Raqamli ta’lim vositalari o‘quvchilarning

bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish, o‘quv materiallarini turli shakllarda taqdim etish va ta’lim jarayonini individuallashtirishga xizmat qilmoqda. Biroq ta’limni raqamlashtirish jarayonida o‘quvchilarning axloqiy qarashlari, ijtimoiy munosabatlari va umuminsoniy sifatlarini shakllantirish masalasi ham alohida e’tibor talab etadi.

Boshlang‘ich ta’lim davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda o‘quvchilarda atrofdagilarga munosabat, xulq-atvor me’yorlarini anglash, yaxshilik va yomonlikni farqlash, jamoada o‘zini tutish hamda o‘z xatti-harakatlari uchun mas’uliyatni his qilish kabi xususiyatlar rivojlana boshlaydi. Shu sababli ta’limni raqamlashtirish sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining umuminsoniy sifatlarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish dolzarb vazifalardan biridir.

Ijtimoiy hayot va ta’lim jarayonining raqamlashtirilishi bolalarning axborot bilan ishlash imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, ularning axloqiy tarbiyasiga ham muayyan talablar qo‘ymoqda. Raqamli muhitda o‘quvchilar turli mazmundagi axborotlarga duch keladilar, virtual muloqotda ishtirok etadilar va o‘z qarashlarini shakllantiradilar. Bunday sharoitda ayrim axborotlarning mazmunini to‘g‘ri baholash, muloqot madaniyatiga rioya qilish va boshqalarning fikriga hurmat bilan munosabatda bo‘lish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bu ko‘nikmalarni shakllantirishda pedagogik yo‘naltirish va kattalarning shaxsiy namunasiga ehtiyoj yuqori bo‘ladi.

Shuni ta’kidlash joizki, umuminsoniy sifatlar insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, jamiyatda o‘zaro hurmat, tenglik, adolat va hamjihatlikni qaror toptirishga xizmat qiladi. Ular mehribonlik, halollik, mas’uliyat, mehnatsevarlik, bag‘rikenglik, hamdardlik va boshqalarga yordam berishga tayyorlik kabi fazilatlarda namoyon bo‘ladi. Mazkur sifatlarni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shakllantirish faqat nazariy tushunchalarni o‘rgatish bilan cheklanmay, ularni kundalik xulq-atvor va amaliy faoliyatda namoyon etishga yo‘naltirilishi lozim.

Pedagogika sohasida umuminsoniy sifatlarni shakllantirish an’analari insoniyatning tarixiy va madaniy tajribasi bilan uzviy bog‘liq. Zamonaviy ta’limda esa bu jarayon shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida tashkil etilib, bolaning individual xususiyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari va rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yaxshilik, adolat, mehr-oqibat va o‘zaro hurmat kabi fazilatlarni shakllantirish uchun qulay pedagogik sharoit yaratishga xizmat qiladi.

Olimlar F. Strodtbeck va C. Kluckhohn qadriyatlar yo‘nalishlarini inson tafakkuri va faoliyatini tartibga soluvchi, o‘zaro bog‘langan tamoyillar tizimi sifatida izohlaganlar. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, umuminsoniy sifatlarni shakllantirish jarayonida bolalarning turli vaziyatlarga munosabatini, qaror qabul

qilishini va boshqalar bilan hamkorlik qilishini hisobga olish muhimdir. Umuminsoniy qadriyatlar insonlarning millati, madaniyati va boshqa farqlaridan qat’i nazar, o‘zaro hurmat va hamkorlik asosida yashashiga xizmat qiluvchi umumiy axloqiy mezonlarni o‘z ichiga oladi.

Bugungi kunda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining vazifasi o‘quvchilarga bilim berish bilan bir qatorda, ularda mehribonlik, rahmdillik, mehnatsevarlik, halollik va o‘z xatti-harakatlari uchun mas’uliyat hissini shakllantirishdan ham iborat. Bunday maqsadga faqat tushuntirish yoki nasihat qilish orqali erishib bo‘lmaydi. O‘quvchining hissiy tajribasi, atrofdagilar bilan munosabati, amaliy faoliyati va shaxsiy kuzatuvlari ham muhim ahamiyatga ega. Bola muayyan fazilatning zarurligini anglab, uni kundalik hayotida qo‘llay boshlaganidagina tarbiyaviy ta’sir barqaror natija berishi mumkin.

Inson jamiyatda yashar ekan, uning taraqqiyoti va farovonligi yo‘lida faol ishtirok etishi, boshqalarning huquq va manfaatlarini hurmat qilishi zarur. Umuminsoniy sifatlarning muhim jihati shundaki, ular muayyan millat yoki diniy e’tiqod doirasidagina cheklanmaydi, balki insonlar o‘rtasidagi hamkorlik, adolat va o‘zaro hurmatning umumiy asosini tashkil etadi. Shu bois boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mazkur sifatlarni shakllantirish bilim berish bilan birga, ularni amaliy xulq-atvor va shaxsiy e’tiqod darajasiga olib chiqishni ham taqozo etadi.

Raqamli ta’lim muhitida umuminsoniy sifatlarni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari

Umuminsoniy sifatlarni shakllantirishda har bir o‘quvchining individual dunyoqarashi, voqelikni idrok etishi va turli hodisalarga munosabatini hisobga olish zarur. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari axloqiy tushunchalarni o‘zlashtirish jarayonida ko‘pincha aniq vaziyatlar, hayotiy misollar va kattalarning xatti-harakatlariga tayanadilar. Shu sababli pedagog oldidagi muhim vazifalardan biri — o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos, ularda ijobiy munosabat va axloqiy xulq-atvorni rivojlantirishga xizmat qiladigan ma’naviy-intellektual muhitni yaratishdir.

Ta’limni raqamlashtirish ushbu vazifani amalga oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Elektron ta’lim resurslari, qisqa videomateriallar, interaktiv topshiriqlar, raqamli hikoyalar va virtual ko‘rgazmalar orqali o‘quvchilarga umuminsoniy qadriyatlarning mazmunini tushunarli va qiziqarli shaklda yetkazish mumkin. Masalan, mehr-oqibat mavzusidagi videohikoya, adolat va halollikka oid vaziyatli topshiriq yoki hamkorlikni talab qiladigan interaktiv mashq o‘quvchilarning muayyan axloqiy vaziyatni anglashiga va unga munosabat bildirishiga yordam beradi.

Bunda raqamli vositalar tarbiyaning mustaqil maqsadi emas, balki pedagogik mazmunni samarali yetkazish vositasi sifatida qaralishi lozim. Ularning samaradorligi, avvalo, materialning mazmuni, o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligi, tarbiyaviy maqsadning aniqligi va o‘qituvchi tomonidan to‘g‘ri tashkil

etilishiga bog‘liq. Raqamli materialdan foydalanish jarayonida o‘quvchilarga faqat tayyor ma’lumotni ko‘rsatish bilan cheklanmasdan, uni muhokama qilish, xulosa chiqarish va o‘z munosabatini ifodalash imkoniyatini ham berish zarur.

Raqamli muhitda umuminsoniy sifatlarni shakllantirish o‘quvchilarda axborotga mas’uliyat bilan munosabatda bo‘lish ko‘nikmalarini rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Jumladan, boshqalarning fikrini hurmat qilish, onlayn muloqotda odob me’yorlariga rioya etish, ishonchsiz axborotni farqlash, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va mualliflik huquqini hurmat qilish kabi ko‘nikmalar tarbiyaviy jarayonning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu jihatlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida raqamli madaniyatni shakllantirish bilan birga, ularning mas’uliyatli va ongli xulq-atvorini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Raqamli ta’lim sharoitida oila va maktab hamkorligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi o‘quvchilarga raqamli vositalardan maqsadli va xavfsiz foydalanish bo‘yicha pedagogik yo‘nalish bersa, ota-onalar uy sharoitida bolalarning raqamli faoliyatini kuzatish va qo‘llab-quvvatlashda ishtirok etadilar. Oila va maktabning tarbiyaviy talablari o‘zaro uyg‘un bo‘lganda, o‘quvchilarda shakllantirilayotgan ijobiy xulq-atvor ko‘nikmalarini kundalik hayotda mustahkamlash imkoniyati ortadi.

Shu asosda boshlang‘ich ta’limda “umuminsoniy qadriyat — raqamli madaniyat — axloqiy xulq-atvor — ijtimoiy mas’uliyat” uzviyligini ta’minlash maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv o‘quvchilarning zamonaviy axborot muhitida ongli ishtirok etishi, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi va o‘z xatti-harakatlari oqibatini anglashiga yordam beradi.

Umuminsoniy sifatlarni shakllantirish jarayonini tashkil etish va boshqarish

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan tarbiyaviy jarayonning samaradorligi uni qanday tashkil etish, boshqarish va muvofiqlashtirishga bevosita bog‘liq. Tarbiyaviy faoliyatni aniq maqsad, vazifa, ishtirokchilar va kutilayotgan natijalarga ega yaxlit tizim sifatida tashkil etish uchun maqsadni belgilash, rejalashtirish, faoliyatni tashkil etish, monitoring va takomillashtirish mexanizmlarining o‘zaro bog‘liqligini ta’minlash lozim.

Boshqaruvning dastlabki bosqichi maqsadni belgilashdan iborat. Ushbu bosqichda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vatanparvarlik, mas’uliyat, mehnatsevarlik, halollik va milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga hurmat kabi sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan aniq maqsadlar belgilanadi. Muhimi, maqsadlar umumiy ifodalar bilan cheklanib qolmasdan, o‘quvchilarning kundalik faoliyatida kuzatish mumkin bo‘lgan natijalar bilan bog‘lanishi kerak. Masalan, o‘quvchining jamoaviy topshiriqlarda ishtirok etishi, boshqalarga yordam berishi va o‘z vazifalariga mas’uliyat bilan yondashishi tarbiyaviy natijalarni kuzatish imkonini beradi.

Funksional taqsimot bosqichida tarbiyaviy jarayon ishtirokchilarining vazifalari aniq belgilanadi. O‘qituvchi, ota-ona va ta’lim tashkilotining boshqa mas’ul subyektlari o‘rtasidagi hamkorlik “kim, nima qiladi, qachon, kim bilan hamkorlikda va qanday natijaga erishadi?” degan savollarga javob berishi lozim. Aks holda, mas’uliyatning bir-biriga yuklanishi yoki ayrim tarbiyaviy yo‘nalishlarning e’tibordan chetda qolishi mumkin.

Boshqaruv tizimining muhim bo‘g‘ini diagnostik mexanizm hisoblanadi. U suhbat, kuzatuv, so‘rovnoma va pedagogik tahlil orqali o‘quvchilarning tarbiyaviy ehtiyojlarini aniqlashga xizmat qiladi. Bunda diagnostikaning maqsadi bolaga baho berish yoki uni boshqalar bilan taqqoslash emas, balki uning individual xususiyatlarini tushunish va tegishli pedagogik yondashuvni belgilashdan iborat. Olingan ma’lumotlar asosida tarbiyaviy mashg‘ulotlar mazmuni, raqamli resurslarni tanlash va individual yordam shakllari belgilanadi.

Umuminsoniy qadriyatlarni faqat tarixiy urf-odatlar yoki nazariy tushunchalar sifatida o‘rgatish ularning tarbiyaviy imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Ular tanqidiy fikrlash, media savodxonlik, raqamli madaniyat, hamkorlik va mas’uliyat kabi zamonaviy kompetensiyalar bilan uyg‘unlashgandagina boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun amaliy mazmun kasb etadi. Shu jihatdan tarbiyaviy jarayon o‘quvchining qadriyatlar haqida bilim olishidan ularni kundalik faoliyatida qo‘llashga o‘tishini ta’minlashi zarur.

Psixologik va pedagogik yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining axloqiy rivojlanishida hissiy tajriba, shaxsiy namuna va ijtimoiy munosabatlar muhim o‘rin tutadi. Ayrim vaziyatlarda bolalarda o‘z hissiyotlarini boshqarish, boshqalarning holatini tushunish yoki kelishmovchiliklarni tinch yo‘l bilan hal qilishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Bunday holatlarda o‘qituvchi o‘quvchi bilan individual suhbat o‘tkazishi, uning ichki kechinmalarini tushunishga harakat qilishi hamda mehr-oqibat, hamdardlik va adolatga asoslangan munosabatni shakllantirishi lozim.

San’at, adabiyot va madaniyat namunalaridan foydalanish ham umuminsoniy sifatlarni rivojlantirishning muhim vositasidir. Badiiy hikoyalar, ertaklar, videomateriallar va boshqa ijodiy mahsulotlar orqali o‘quvchilar ezgulik va yovuzlik, adolat va adolatsizlik, mehribonlik va befarqlik o‘rtasidagi farqlarni anglash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ayniqsa, raqamli vositalar yordamida taqdim etilgan bunday materiallarni savol-javob, guruhli muhokama va hayotiy vaziyatlar tahlili bilan birlashtirish tarbiyaviy ta’sirni kuchaytirishi mumkin.

Kichik maktab yoshi qadriyatlar yo‘nalishlari shakllanishida muhim davr hisoblanadi. Bu bosqichda o‘quvchilarning atrof-muhitni anglash, o‘z xatti-harakatlarini baholash va boshqalar bilan munosabatlarini tartibga solishga xizmat qiluvchi intellektual hamda hissiy mexanizmlari rivojlanadi. Shu sababli o‘qituvchi

bolalarni umuminsoniy qadriyatlar bilan tanishtirishda ularning hayotiy tajribasi, yosh xususiyatlari va individual rivojlanish darajasini hisobga olishi zarur.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari turli axborot manbalari va ijtimoiy ta’sirlar mavjud bo‘lgan muhitda shakllanadi. Bir tomondan, ularga oilada va ta’lim muassasasida singdirilayotgan qadriyatlar mavjud bo‘lsa, ikkinchi tomondan, raqamli muhit orqali turli qarashlar va xulq-atvor namunalari taqdim etiladi. Shu sababli pedagogning vazifasi o‘quvchilarga axborotni shunchaki yetkazish emas, balki uni tushunish, tahlil qilish va axloqiy mezonlar asosida baholashga ko‘maklashishdan iborat.

Maktab va oila hamkorligida olib boriladigan pedagogik faoliyatning barcha shakllari umuminsoniy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qilishi lozim. Bunda o‘quvchilarni jamoaviy faoliyatga jalb qilish, o‘zaro yordam va hamkorlikni rag‘batlantirish, mas’uliyatli xulq-atvor namunalarini ko‘rsatish hamda raqamli resurslardan tarbiyaviy maqsadlarda foydalanish muhim ahamiyatga ega. Tarbiyaviy jarayonda mazkur yondashuvlarning izchil qo‘llanilishi o‘quvchilarda qadriyatlarni anglash bilan bir qatorda, ularni amaliy faoliyatda namoyon etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ta’limni raqamlashtirish sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida umuminsoniy sifatlarni shakllantirish uzluksiz va maqsadli pedagogik yondashuvni talab etadi. Raqamli texnologiyalar ushbu jarayonni boyitish, tarbiyaviy mazmunni turli shakllarda taqdim etish va o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash imkonini beradi. Biroq raqamli vositalarning o‘zi tarbiyaviy natijani kafolatlamaydi. Natija, avvalo, kontentning pedagogik maqsadga muvofiqligi, yosh xususiyatlariga mosligi, o‘qituvchining metodik yondashuvi hamda oila va maktab hamkorligining izchilligiga bog‘liq.

Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich ta’limda umuminsoniy sifatlarni rivojlantirish uchun diagnostika, monitoring va pedagogik tuzatish mexanizmlarini muntazam qo‘llash, ta’lim jarayoni ishtirokchilarining vazifalarini aniq belgilash hamda yosh xususiyatlariga mos sifatli raqamli kontentlardan foydalanish muhimdir. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni zamonaviy raqamli madaniyat bilan uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning nafaqat axloqiy bilimlarini, balki mas’uliyatli xulq-atvori, ijtimoiy faolligi va boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish ko‘nikmalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Natijada ta’limni raqamlashtirish jarayoni bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish bilan bir qatorda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ma’naviy-axloqiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik muhitni yaratishga yo‘naltirilishi lozim. Umuminsoniy sifatlarni shakllantirishda raqamli texnologiyalar, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va maktab-oila hamkorligining o‘zaro uyg‘unligi tarbiyaviy jarayon samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Дубинина Н.Н. Духовно-нравственное развитие и воспитание гражданина // Педагогика. – 2012. – № 5. – С. 122-124.
2. Лебедева Н. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. – М.: Ключ-С, 1999. – 191 с.
3. Камбарова К.У. Общечеловеческие ценности: понятие и сущность // Молодой ученый. Интернет журнал. – 2016. – № 11 (115). – URL: https://moluch.ru/archive/115/30384/(дата обращения: 16.11.2020).
4. Кулагина И.Ю. Возрастная психология. Развитие ребенка от рождения до 17 лет: учебное пособие. – М.: УРАО – 1999. – 175 с.
5. Махмудов А. Х. Компетентностный подход к подготовке магистров технических специальностей (методологические и дидактические аспекты). Монография // Т.:«Fan va texnologiya. – 2012.
6. Махмудов А.Х., Фефелов В.С., Камилова А.Б. Инновационные пути педагогического прорыва // Современное образование (Узбекистан). 2019. №6 (79).